

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK
TÖRTÉNETE

Sorozatszerkesztők + BELLAVICS ISTVÁN,
KEDVES GYULA, PELYACH ISTVÁN

Palasik Mária

PARLAMENTARIZMUSTÓL A DIKTATÚRÁIG, 1944–1949

© Szerző, 2017
© Országgyűlés Hivatala, 2017

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

A kiadásért felel • SUCH GYÖRGY

Műszaki szerkesztő, tördelő • FODOR GÁBOR
Sorozatterv • KÖRNYEI ANIKÓ
Szöveggondozó • FEDOR SÁRA
Korrektor • MACSKÁSSY ZSUZSA
Névmutató • SZÉLL SZILVIA
Képszerkesztő • CSENGEL-PLANK IBOLYA, FEITL ÍRISZ
Utómunka • BENCZE-KOVÁCS GYÖRGY

A könyv az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és
Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.
Igazgató • BELLAVICS ISTVÁN
Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora • NÉMETH CSABA

A kötet szerkesztője • PELYACH ISTVÁN
Szakmai lektor • GYARMATI GYÖRGY

A kézirat a 201102/02767. számú NKA pályázat támogatásával készült.

A borítón az 1947. augusztus 31-én tartott
országgyűlési választások utcai plakátjai láthatók.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető • GYÖRGY GÉZA vezérigazgató

magyar
nyomdaipari szövetség
NYOMDA- ÉS PÁPIRIPARI SZÖVETSÉG

ISBN 978-615-5674-16-7
ISSN 2416-2094

TARTALOM

BEVEZETÉS [11]

+ [5]

I. POLITIKAI KERETEK [15]

I. 1. Ideiglenes Nemzetgyűlés (1944. december 21. – 1945. november) [18]

A csatlós lét következményei [18]

Az új hatalom születésének körülményei [19]

A Szovjetunió szerepe az eseményekben [24]

A többpártrendszer jellemzői 1945-ben [28]

Demokratikus választójog [37]

I. 2. Nemzetgyűlés (1945. november – 1947. augusztus) [40]

Nemzetgyűlési választások [40]

Konzolidáció és konfrontáció [44]

A kommunista párt hatalomátvételének folyamata [61]

A nagyhatalmak megváltozott stratégiája [69]

Az 1947. évi választójogi törvény és az előrehozott választások előkészületei [73]

I. 3. Országgyűlés (1947. augusztus – 1949. május) [79]

Országgyűlési választások [79]

A Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítése [80]

A szociáldemokrata képviselőcsoport megnyirbálása

és a Magyar Dolgozók Pártjának létrehozása [83]

Tildy Zoltán államfő eltávolítása a közéletből [87]

Az országgyűlés ellenzéki pártjainak felszámolása

és az állandósuló politikai perek [93]

II. A PARLAMENT SZERVEZETE [105]

II. 1. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés rendhagyó keretei [110]

II. 2. Nyitóülések, a megbízólevelek vizsgálata [114]

II. 3. Politikai bizottság [121]

II. 4. Hárszabályok [125]

- II. 5. Tisztikar [127]
  - Elnök és alelnökök* [127]
  - Jegyzők és háznagy* [131]
- II. 6. Az ülészakok és a plenáris ülések szabályai [133]
- II. 7. Bizottságok [137]
- II. 8. Frakciók [144]

III. A KÉPVISELŐK JOGÁLLÁSA ÉS POLITIKAI-TÁRSADALMI JELLEMZŐI [163]

- III. 1. Mentelmi jog [168]
- III. 2. Az interpelláció joga [171]
- III. 3. Összeférhetetlenség [173]
- III. 4. A képviselők tiszteletdíja [178]
- III. 5. A képviselők társadalmi összetételének főbb jellemzői [183]
- III. 6. Képviselőnők [188]

IV. A PARLAMENT MUNKÁJA [195]

- IV. 1. A plenáris ülések menetrendje [198]
- IV. 2. A törvényalkotás folyamata [200]
- IV. 3. Sürgősségi tárgyalás [205]
- IV. 4. Felhatalmazás és parlament [209]
- IV. 5. Költségvetés és parlament [219]
- IV. 6. Vita az államformáról és a szabadságjogokról [225]
  - 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról* [225]
  - 1946. évi VII. törvénycikk a köztársaság büntetőjogi védelméről* [236]
  - 1946. évi X. törvénycikk az emberi alapjogok hatályosabb védelméről* [245]
  - A köztársaság jelképeinek sorsa* [249]
  - Hiánypótló törvények és az állampolgárok alapjogai* [251]
  - Az állampolgárságtól való megfosztás szabályozása* [256]
- IV. 7. Önálló indítványok [258]
  - A mezőgazdasági érdekképviseletekről szóló törvényjavaslat meghiúsítása* [262]
- IV. 8. Kérvények és feliratok [265]
- IV. 9. Napirend előtti felszólalások [269]
- IV. 10. Interpellációk [272]
  - Az interpellációk szerepe* [272]
  - Az interpellációk tipizálása és elemzése* [276]
  - Futó Dezső interpellációja a gyömrii gyilkosságok ügyében – és a reakciók* [283]

- IV. 11. Mentelmi ügyek [289]
  - A bizottságok összetétele* [289]
  - A mentelmi ügyek statisztikája* [290]
  - A letárgyalt mentelmi ügyek típusai* [292]
- IV. 12. Összeférhetlenségi ügyek [313]
- IV. 13. A parlamenti vitakultúra [318]
- IV. 14. Ünnepi ülés – 1848 centenáriuma a parlamentben [326]

V. A TÖRVÉNYHOZÁS VISZONYA MÁS INTÉZMÉNYEKHEZ [345]

- V. 1. Pártközi értekezletek [348]
- V. 2. A hatalommegosztás sajátosságai az Ideiglenes Nemzetgyűlés idején [352]
- V. 3. Államfő és parlament [355]
  - Államfői jogok* [355]
  - A köztársasági elnök beiktatása, köszöntése és felmentése* [359]
  - A köztársasági elnök érintkezése a parlamenttel* [363]
- V. 4. Kormány és parlament 1946–1949 [366]
  - Kinevezés és felmentés, jogi keretek* [366]
  - Kormányprogram a parlamentben* [371]
- V. 5. Szövetséges Ellenőrző Bizottság és parlament [389]
- V. 6. Interparlamentáris Unió [394]

VI. A PARLAMENT ÜZEMELTETÉSE [401]

- VI. 1. Az Országház épületének háború utáni helyreállítása [404]
- VI. 2. Hivatalok és apparátusok [410]
- VI. 3. A parlament költségvetése [420]

ÖSSZEGZÉS [425]

Az országgyűlés idő előtti feloszlata [428]

FÜGGELÉK [433]

- Rövidítések jegyzéke [435]
- Táblázatok jegyzéke [437]
- Források és irodalom [438]
- A kötetben található képek jegyzéke [454]
- Névmutató [455]

Az Országház sérült kupolája a Kúria felől 1945-ben

Kelet-Közép-Európa második világháború utáni története a mai napig tele van tisztázatlan ellentmondásokkal. A háború végére kialakult megszállási övezetek stratégiai felügyelete évtizedekre meghatározta annak a köztes régióknak a sorsát, amelyet már korábban is a kontinens nyugati és keleti nagyhatalmai közötti ütközőállamként tartottak számon. Közép- és Délkelet-Európa részének szovjet megszállás alá kerülése jórészt azt eredményezte, hogy a nyugati közvélemény, majd a történetírás is már 1945-től „uniformizálhatónak” ítélte meg az idetartozó országokat, tekintet nélkül helyzetük különbözőségére és eltérő sajátosságaikra. Ebből következően a magyar história 1944 vége és 1949 tavasza közötti történéseinek tudományos értékelése máig megosztja a szakembereket is. Az egyik felfogás szerint ez a korszak nem más, mint az államszocializmus kezdete, a kommunista diktatúra bevezető fázisa, amikor is minden a diktatúra javára dőlt el azáltal, hogy a szovjet Vörös Hadsereg megszállta az országot, a Szovjetunió pedig – a nyugati nagyhatalmak asszisztálásával – a Moszkvából hazatért magyar kommunista vezetőket pozícióba juttatva már a kezdet kezdetén évtizedekre eldöntötte a hatalom kérdését. Vannak, akik amellett érvelnek, hogy ennél sokkal árnyaltabb ez a korszak, s önmagában is több szakaszra osztható. Ezen nézőpont szerint az 1944 vége és 1945 novembere közötti időszak értelmezhető népi demokráciaként. Ez formálisan egy nagykoalícióban – vagy álkoalícióban – összefogta az antifasiszta politikai erőket, de ebben a kommunistákat a valós hatalmuknál erősebb pozícióba juttatták. Az 1945 novemberével kezdődő, a népi demokráciát a demokrácia felé elmozdító szakasz azután 1946 végétől – 1947 elejétől ismét a népi demokrácia felé tendált, s ez fordult proletárdiktatúrába 1949-ben. A harmadik felfogás szerint két szakasz különíthető el: az 1944 vége és 1947 nyara közötti, valamint az ezt követő időszak 1949 tavaszáig, amikor már formálisan is megszűnt a többpártrendszer. Ha nem csupán politikatörténeti megközelítésben vizsgálódunk, akkor gazdaságtörténeti szempontból 1945 vége, 1946 eleje, míg a kulturális életben inkább 1949/1950 lehet a korszakhatár.¹ A bizonytalanságot jelzi az a fogalmi változatosság is, amely a korszak, illetve az alperiódusok megnevezését illeti: *népi demokrácia, népi-demokratikus szakasz, koalíciós korszak, demokratizálás és*

*presztalinizálás, szovjetizálás kezdete, átmenet/fordulat éve, fordulatok évei, elveszett reformkor, közvetlen, majd irányított demokrácia, próbálkozó demokrácia, többpárti totalitarizmus, kudarcos demokratizálódás.*²

Az bizonyos, hogy 1944 végével új korszak kezdődött, melyben erőteljesen jelentkezett a magyar társadalom gyökeres átalakulása iránti sürgető igény is. Már az 1930-as években megjelent egy fiatal nemzedék, amely mélyreható reformok bevezetésével szándékozott megváltoztatni a Horthy-rendszert. Megtalálhatjuk közöttük a népieket, a kisgazdákat, az egyházi megújulási mozgalmak fiataljait, a polgári radikálisokat, a szociáldemokratákat, sőt még a hazai kommunista mozgalomhoz tartozókat is. Belőlük a háború végére egy új politikuserő generáció formálódott, amely fontosnak tartotta a társadalom demokratizálódását, a választójogot, a földreformot, a szegény sorsú fiatalok tanulási lehetőségeinek biztosítását.³ Ez a generáció a háborút követően kénytelen volt tudomásul venni a beszükkült politikai mozgásteret, a szovjet megszállást, a nemzetközi trendekbe illeszkedő antifasiszta számonkérést, valamint az államgazdaságok szerepének megnövekedését, vagyis a nagyipari üzemek és nagybankok állami kezelésbe vételét, hiszen mindez Nyugaton is lezajlott. A háború ott is és itt is felfordult világot, szétzilált értékrendet hagyott maga után, egész Európa megváltozott. A világégés mindenhol szétfeszítette a régi politikai rendszerek kereteit, sehol nem lehetett ugyanott folytatni, ahol a háború dúlása miatt abbamaradt. Hatalmas tömegek – kilépve a politikai névtelenségből – részt kívántak venni az új politika formálásában. A szabadság víziója és a megszállás valósága egyszerre köszöntött Európa nagyobbik felére! Az új demokratikus intézmények kiépítése és a jogszerű számonkérés, a felelősség keresése és a felelősök megbüntetése párhuzamosan – ám eltérő módon – zajlott mindenhol. De azt nem lehetett pontosan előre látni, hogy lesznek olyan országok, amelyekben a jogszerű számonkérések jogszerűtlen, antidemokratikus leszámolásokká változnak, mint Magyarországon, ahol a Szovjetunió által támogatott kommunista párt vezetésével a demokratikus intézményrendszer csírái elhalnak, s 1948–1949-re felváltja őket a diktatúra intézményrendszere, és – a háború előttivel együtt – az is lebontásra kerül, amit 1945–1947-ben felépítettek.

Kötetünk a korszak – formálisan – legfontosabb intézményének, a parlamentnek a történetét állította középpontjába. Három rövid ciklus ez, amelynek részletes intézménytörténeti feltárással tartozik a történettudomány.⁴ A munkát olyan analízisnek szántam, amely remélhetően közelebb visz bennünket a tárgyalt évkör szintéziséhez is. Az 1944 vége, 1949 tavasza között működő három csonka, nem kihordott parlamenti ciklus közül a legelső törvényhozó hatalom magát is ideiglenesnek nevezte. A második ciklus szép reményekkel indult. Az 1945. november 4-i választási eredmények ismeretében még a *New York Times* 1945. november 7-i vezércikke is elismerően nyilatkozott a magyar választásokról: „A magyarok legyőzöttek, háborús pusztítások után s orosz megszállás alatt, mégis az első szabad választást rendezték meg a háború óta Délkelet-Európában. [...] Ha a kisgazdákat hagyják, hogy politikájukat a gyakorlatban is megvalósítsák, Európának e legzaklatottabb vidékén a demokrácia fellegvárát fogják

felépíteni, amely lelkesítheti mindazokat, akik a környező országokban a demokráciáért harcolnak.” A szintén rövidre sikeredett harmadik parlamenti ciklus diktatúrába torkolt. Az az ellentmondásos helyzet állt elő, hogy a kiépülő sztálini típusú diktatúrában a demokrácia erői számára a parlament jelentette az utolsó fórumot, ahol az ellenzék többé-kevésbé nyíltan fogalmazhatott meg kritikát a hatalomra törő önkényuralommal szemben. A legutolsó ilyen jellegű hozzászólás az országgyűlés 1948. december 15-i ülésén hangzott el, ahol Gróh József, a Keresztény Női Tábor képviselője – Mindszenty József esztergomi érsek letartóztatása előtt tíz nappal – azt merészelte szóba hozni, hogy az állam és a katolikus egyház elmérgesedő viszonya miatt a katolikusok „nem élik azt a félelemmentes életet, amelyet nekik a törvény biztosít”. Az elnök rendreutasította Gróhot, aki elnézést is kért a plénum előtt. Ennek ellenére mentelmi bizottság elé utalták, hat napra kizárták a parlamenti munkából, de mindez azon a tényen nem változtatott, hogy – hatyúdalként – mondandója nyilvánosságot kapott.

Célom az, hogy a levéltári forrásokra, a parlamenti naplókra és irományokra, a visszaemlékezésekre és a korabeli sajtóra alapozva feltárjam a törvényhozás 1944–1949 közötti szervezetét és működését, ezzel hozzájáruljak a korszak és a magyar parlamentarizmus történetének mélyebb megismeréséhez, illetve adalékkal szolgálhassak ahhoz, hogy a kelet-közép-európai országok 1944 utáni történetét ne sablonok alapján és nem elnagyoltan kíséreljük meg bemutatni.

Munkám a magyar országgyűlések történetét a rendi országgyűlésektől 2014-ig feltáró könyvsorozat egyik kötete. A sorozatra való tekintettel a témakörök csoportosításánál bizonyos szerkesztői útmutatásokat is be kellett tartanom, hogy az egyes kötetek hasonló szerkezetben követhessék az adott időszak parlamentarizmusát. A szigorú értelemben vett intézménytörténettől csupán a legelső fejezetben tértem el, mikor is kénytelen voltam bemutatni az 1944 decembere és 1949 májusa közé eső három parlamenti ciklus politikai kereteit, pártjait, szereplőit és vázolni az eseményeket azért, hogy az intézménytörténeti fejezeteknél ne kelljen folyamatosan „kibeszélni” a történetből. Az ezt követő fejezetekben tematikusan és azon belül kronologikus sorrendben tárgyalom a parlament szervezetét, működését és üzemeltetését az egymást követő ciklusok szerint.

A kötetben szereplő parlamenti képviselők életútját nincs mód végigkísérni, mind-egyikőjük pályaképe megtalálható az úgynevezett Történelmi Almanach sorozatának köteteiben.

*

Köszönöm barátaimnak és kollégáimnak – Baráth Magdolnának, Borvendég Zsuzsannának, Feitl Istvánnak, Gellériné Lázár Mártának, Horváth Juditnak, Katona Ferencnek, Kecskés Gusztávnak, Köbel Szilviának, Krahulcsán Zsoltnak, Misits Évának, Müller Rolfnak, Okváth Imrének, Papp Istvánnak, Petrás Évának, Schadt Máriának, Takács Róbertnek és Takács Tibornak – a segítségét, akik észrevételeikkel, megjegyzéseikkel, szakmai tanácsaikkal segítették a kézirat formálódását. Köszönöm a kéziratot lektoráló Gyarmati Györgynek gondos, segítő munkáját. Köszönöm továbbá a kötet szerkesztőjének, Pelyach Istvánnak kollegiális segítségét és támogatását, valamint Csengel-Plank

Ibolyának és Feitl Írisznek a képek felkutatását és kiválogatását. Köszönöm Fedor Sáranak a szöveg gondozását, Macskássy Zsuzsának a korrektúrát, Széll Szilviának pedig a névmutatót.

Köszönöm a levéltáros és könyvtáros kollégáknak, mindenekelőtt az Országgyűlési Könyvtár, az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága, a Képviselői Információs Szolgálat, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, valamint a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár munkatársainak – köztük Berényiné Kovács Gyöngyinek, Darvasi Piroskának, Haász Rékának, Horváth Juliannának, Kerekes Margitnak, Klettner Csilának, Németh Csabának, Samu-Nagy Dánielnek, Sz. Kovács Évának és Villám Juditnak –, hogy kutatásaimat maximálisan segítették.

Jegyzetek

- ¹ Ständeisky Éva: *Tétova újraértelmezések. Magyarország második világháborút követő évei a rendszerváltás utáni történetírásban*. In: Erős Vilmos – Takács Ádám (szerk.): *Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról*. Budapest, 2012. 134–135., 146.
- ² Ständeisky: *Tétova újraértelmezések*, 136–145.; Bódy Zsombor: *Két totalitarizmus között? Az 1945–48-as évek értelmezéséről*. Kommentár (2008) 3. sz. 61–69.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó évtizedek története Magyarországon, 1944–1956*. Budapest, 2013; Pittaway, Mark: *The Politics of Legitimacy of Hungary's Postwar Transition*. *Contemporary European History*, vol. 13. (2004) no. 4. 453–475.; Papp István: *Az elveszett reformkor*. Kommentár (2006) 2. sz. 46–54.; Pritz Pál: *Európa és Magyarország 1914–1945*. In: Pritz Pál: *A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág. Újabb tanulmányok*. Budapest, 2016. 109–125.; Rainer M. János: *A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948*. In: Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János (szerk.): *A fordulat évei, 1947–1949. Politika, képzőművészet, építészet*. Budapest, 1998. 17–44.; Ständeisky Éva: *Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések*. In: Rainer M. János – Ständeisky Éva (szerk.): *A demokrácia reménye – Magyarország 1945. Évkönyv XIII*. Budapest, 2005. 54–91.; Ungváry Krisztián: *Magyarország szovjetizálásának kérdései*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, 2002. 279–308.
- ³ Papp: *Az elveszett reformkor*, 46–48.
- ⁴ Hiánypótló volt a Hubai László és Tombor László szerkesztette, *A magyar parlament 1944–1949* című (Budapest, 1991), valamint a Feitl István által szerkesztett, *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, 1944–1945* című kötet (Budapest, 1995). Az elemzéshez szintén nélkülözhetetlenek a következő adattárak: Vida István – Kiss József – Somlyai Magda (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945. Történelmi Almanach I*. Budapest, 1994; Horváth Zsolt – Hubai László (szerk.): *A nemzetgyűlés almanachja 1945–1947. Történelmi Almanach II*. Budapest, 1999; Horváth Zsolt – Hubai László (szerk.): *Az országgyűlés almanachja 1947–1949. Történelmi Almanach III*. Budapest, 2005.

I. POLITIKAI KERETEK

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek otthont adó Debrecen városa 1945 januárjában

OKRATIKUS MACYARORSZÁC

I. 1.

IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉS

(1944. DECEMBER 21. – 1945. NOVEMBER)

A csatlós lét következményei

A Vörös Hadsereg az 1944. augusztus 20–23-i iasi–kisinyovi áttörés és Romániának a háborúból történő, 1944. augusztus 23-i kiugrása után, augusztus végére elérte a revíziós magyar területek – Kárpátalja, Észak-Erdély – határát, majd szeptember 23-án Békés és Csongrád megyében átlépte az ország 1920-ban megállapított trianoni határát. A németekkel szövetséges magyar hadvezetés saját területén kényszerült védekezni az ellen a hadsereg ellen, amelynek 1941-ben maga üzent hadat. 1944 őszétől a szovjet Vörös Hadsereg egyre beljebb hatolt az Alföld irányában, és október elején Moszkvában megkezdődtek a Horthy Miklós kormányzó által kiküldött bizottság fegyverszüneti tárgyalásai Faragho Gábor vezéreztetésével. A kormányzó 1944. október 15-én a Magyar Rádióban bejelentette, hogy fegyverszünetet kér a Szovjetuniótól, a kiugrás azonban meghiúsult, többek között azért, mert a katonai biztosításra a fővárosba rendelt alakulatok – a testőrség kivételével – átálltak a németekhez. A németek megszállták Budapest stratégiai pontjait, tömegesen fegyverezték fel a nyilas pártszolgálatosokat, és hatalomra segítettek Szálasi Ferenc nyilas pártvezért. Este a rádióban beolvasták Szálasi hadparancsát a háború folytatásáról. Október 16-án a németek a kormányzót – fiát túsul ejtve – arra kényszerítették, hogy kinevezze Szálasi miniszterelnöknek; Horthy Miklós ezután lemondott. A megüresedett államfői tisztre a fő közjogi méltóságokból álló Országtanács ideiglenes jelleggel Szálasi Ferencet nemzetvezetővé választotta. Az addigra megcsonkult parlament¹ november 3-án – utolsó fővárosi ülésén – Szálasi mindkét tisztségét jóváhagyta.

A nyilasok uralma, ez a rövid, de a nemzet történetében annál súlyosabb következményekkel járó rendszer minden területen hihetetlen károkat okozott az országnak, a magyar nemzet egyik öskatasztrófiája következett be.² A Szálasi-kormány október 17-én elrendelte a „totális mozgósítást”, és 14-től 70 éves korig mindkét nembeli lakosságot munkaszolgálatra kötelezte. Amikor a nyilasok hatalomra kerültek, már folyt a keleti országrész kiürítése, de a szovjet csapatok gyors előrehaladása miatt nagyon szervezetlenül. Szálasi Ferenc terve az volt, hogy a szovjet hadsereg elől teljesen kitelepítsék a lakosságot. Az emberek ellenállását azonban kénytelen-kelletlen beismerve, erről

lemondott, és megelegedett a közalkalmazottak, a köztisztviselők és a nyilas párttagok – először csak – az ország nyugati részébe, majd Németországba költöztetésének tervével. Ez körülbelül ötszázezer embert érintett. Nemcsak Magyarország, hanem Európa történetében is egyedülálló, hogy az állami vezetés szinte teljes felső rétege, a fegyveres erők tisztikara, a honvédség, a rendőrség, a csendőrség főtisztjei testületileg elhagyták az országot.³

Október 17-én Szálasi Ferenc megállapodást kötött Edmund Veesenmayerral, Hitler teljhatalmú magyarországi megbízottjával a kiürítésről és a Magyarországról Németországba kiszállítandó javakról. Utóbbiba beletartoztak az élelmiszerkészletek, a gyárak és üzemek felszerelése, az ipari nyersanyagok, a kórházi felszerelések és a műkincsek.⁴ November 14-én újabb megállapodást kötöttek arról, hogy „a termelés folytonosságának biztosítása céljából bizonyos – a háború továbbfolytatásához fontos – termelési ágakat átmenetileg Magyarországról a Birodalomba [...] kell áttelepíteni”. A megállapodás arról is rendelkezett, hogy e javakat a németek felhasználhatják a közös háborúhoz.⁵ Az egyezmény következményeként a német hadsereg és a magyar kormány szinte egymással vetélkedve szállította ki az országból az értékeket: gyárakat, kórházakat, egyetemeket, bankok és pénztárak vagyonát, a Nemzeti Bank arany- és valutakészletét, a vasúti gördülőanyagot, az állatállományt. (A nyugatra hurcolt nemzeti vagyon értékét a párizsi béketárgyaláson 800 millió dollárra becsülték.) Valamivel később elrendelték a gyárak, hidak, középületek aláaknázását és felrobbantását. Becslések szerint ebben az időszakban napi négy-nyolc, úgynevezett száztengelyes vasúti szerelvény hagyta el Magyarországot, és ezenkívül nagyon sok értéket hajóval és tehergépkocsival vittek ki. Az okozott károk nem mérhetők fel pontosan, de a nyilas minisztériumok feljegyzései szerint 55 ezer megrakott vagon került ki ekkor Németországba. A front hónapokig mozgott, a lakosság pedig – az előrenyomulóktól és a visszavonulóktól egyaránt – végtelen szenvedést és gyötrődést élt át.

A Szálasi-kormány – kitartva a hitleri szövetség mellett – esélyt sem adott Magyarországnak, hogy kiléphessen a háborúból. Meghirdette és érvényesítette a „végsőig kitartás” politikáját – miközben az állam szervei a törvényhozással, a kormánnyal, a minisztériumok főtisztviselőinek többségével és a rendfenntartó erőkkel kivonultak az országból. 1945 áprilisa után az országhatárokon kívül is folytatták a szovjetek, illetve a szövetségesek elleni háborút; a német kapituláció időpontjában több mint 300 ezres magyar katonai alakulat tartózkodott a nácik által megszállt európai területeken.

Az új hatalom születésének körülményei

Az antifasiszta szövetségeseknek az volt az érdekük, hogy – a térség országaihoz hasonlóan – hazánk is szembeforduljon Németországgal, és fegyverszünetet kössön vele. Ezért mindenekelőtt létre kellett hozni egy új jogforrást teremtő hatalmat, amely képes erre. A cél megvalósítására erős befolyást gyakoroltak az antifasiszta szövetségesek, és

*Koncz Ilona debreceni orvostanhallgató és Tökés Barna műegyetemi vegyészhallgató a SAS behí-
vóval kitelepített egyetemistákat Németországba szállító vonatszerelvényen 1944 decemberében*

különösen a Szovjetunió. Ennek köszönhetően Magyarország 1944. december végétől néhány hónapra egyszerre állt mindkét „tábor” oldalán. Az új jogforrást teremtő hatalom az Ideiglenes Nemzetgyűlés lett, megalakításával átmeneti időszak kezdődött Magyarországon, amely 1945. november 4-ig, a nemzetgyűlési választások lebonyolításáig tartott. Addig azonban mindenre az ideiglenesség nyomta rá a bélyegét, beleértve a törvényhozást és a végrehajtást is. Ugyanakkor a korszak jellegzetessége, hogy az átmeneti kor átmeneti intézményeit és intézkedéseit – amennyire a korabeli viszonyok engedték – a politikai élet szereplői igyekeztek valamiféle közmegegyezéssel körülbástyázni. Így vált lehetővé a békés átmenet a nemzetgyűlési választások utáni új korszakba.

A szovjet hadsereg által megszállt országrészen a nemzetközi megállapodásoknak megfelelően az addig illegálisban élő demokratikus pártok képviselői december 2-án megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (MNFF). Tagjai a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP), a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), a Polgári Demokrata Párt (PDP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Szakszervezeti Tanács lettek. Programként – kisebb módosításokkal – a kommunisták akcióprogramját fogadták el, amelynek főbb pontjai az antifasizmus, az antifeudalizmus volt, valamint kinyilvánították a demokrácia megteremtésének igényét. Ez lett a későbbi kormányprogram alapja is.

A parlament összehívásáról, vagyis az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságának megalakításáról, a kormánytagok személyéről, a nemzetgyűlés tisztikaráról,

a kormányprogramként kibocsátott nyilatkozat szövegéről, sőt még arról is, hogy az első ülészak ne tartson tovább két napnál, a Moszkvában zajló fegyverszüneti tárgyalásokon döntöttek 1944. december elején. A Szovjetunió akkori külügyi népbiztosa, V. M. Molotov időskorában így emlékezett vissza az eseményekre: „Tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalakításában. Ha jól emlékszem, ez 1945-ben történt. Én hoztam létre, és elég gyorsan.”⁶ A tárgyalások még a Horthy Miklós kormányzó által 1944. október elején Moszkvába küldött, Faragho Gábor vezérezredes által vezetett fegyverszüneti bizottsággal kezdődtek; a bizottság két másik tagja gróf Teleki Géza és Szent-Iványi Domokos rendkívüli meghatalmazott miniszter volt.⁷ A tárgyaló delegáció kibővült az október 15. után a szovjetek oldalára átállt Dálnoki Miklós Bélával, később pedig Vörös János tábornokkal. A tárgyalásokba bekapcsolták a moszkvai magyar kommunista emigráció vezetőit, és megegyeztek arról, hogy koalíciós kormányt alakítanak, amelybe az előző rendszer egyes vezető képviselőin kívül beveszik a kommunistákat és a hazai demokratikus pártok képviselőit is. Az elvi döntésen túl meghozták a kormányra vonatkozó konkrét személyi javaslataikat: Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök, Vörös János honvédelmi miniszter, Faragho Gábor közellátásügyi, gróf Teleki Géza kultuszminiszter, Nagy Imre földművelésügyi, Gábor József pedig kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter legyen. Döntöttek arról, hogy a Magyar Kommunista Pártnak, a Szociáldemokrata Pártnak és a Független Kisgazdapártnak két-két, a Nemzeti Parasztpártnak pedig egy tárca kell biztosítani. Külügyminiszternek eredetileg Szent-Iványi Domokost jelölték, aki azonban nem vállalta a felkérést.

1944. december 12-én szovjet kormányvonattal Debrecenbe érkeztek a magyar tárgyaló delegáció tagjai (Rákosi Máttyás nem volt közöttük, ő január végén csatlakozott hozzájuk), valamint a szovjet kormány megbízottai, G. M. Puskin és I. Z. Szuszajkov vezérezredes, 2. Ukrán Front haditanácsának tagja. Ők ketten hangolták össze szovjet részről a debreceni politikai eseményeket, tárgyalásaikról naponta telefonon informálták a szovjet külügyi népbiztosságot, és Szuszajkov valószínűleg a hadügyit is. Bár jelentéseik keveset árulnak el a magyar kormányalakítási tárgyalások háttéréről, sokat felfed belőlük egy december 20-i feljegyzés: „Puskin elvtárs közlése szerint a Független Kisgazdapárt és az e párt vezetése alatt álló Magyar Parasztszövetség képviselői, élükön Kovács Bélával, aki Pécs küldöttként érkezett, felvetették a kérdést, hogy biztosítsanak számukra legkevesebb három posztot az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. Felléptek Erdei Ferenc ellen is, aki belügyminiszternek lett jelölve, rámutatván arra, hogy Erdei »titkos kommunista«.* Puskin elvtárs azt mondta, hogy neki és Szuszajkovnak sikerült

* Erdei Ferenc (1910–1971) közgazdász, politikus. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere, a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója. 1944 novemberében kérte felvételét a kommunista pártba, Gerő erről tájékoztatta Rákosit: „A határozatunk az, hogy felvesszük, de titokban tartjuk” – írta 1944. december 28-i levelében. *Moszkvának jelentjük...*, 13. Sir Alvary Gascoigne – aki a brit politikai misszió vezetője volt 1945–1946-ban – 1945. október 12-i jelentésében, amelyben a magyar közélet huszonöt jeles személyiségét jellemezte a brit külügy számára, Erdeiről a következőt jegyezte fel: „Azt mondják, Erdei nagyon szoros kapcsolatban áll a kommunista

A fegyverszüneti szerződés aláírása Moszkvában, 1945. január 20.

rendreutasítani a kisgazdák képviselőit, ami után azt kezdték kérni, hogy pártjuknak biztosítsanak megfelelő helyet az államtitkárok között, amit nekik meg is ígértek.”⁸ A moszkvai megállapodásnak megfelelően egyezsége jutottak a koalíciós pártokkal a fennmaradó tárcák elosztásáról is. Ennek értelmében a kisgazdák Gyöngyösi Jánost a külügyminiszteri, Vásáry Istvánt a pénzügyminiszteri, a szociáldemokraták Takács Ferencet az iparügyi, Valentiny Ágostont pedig az igazságügy-miniszteri posztra delegálták. Az utolsó pillanatban annyit még változtattak a moszkvai kormánylistán, hogy a baloldali egyensúly megteremtése érdekében egy újabb minisztérium – a népjóléti – felállításáról döntöttek. Miniszternek Molnár Eriket javasolták, kommunista párttagságát viszont taktikai okokból elhallgatták.*

1944. december 21-én ült össze az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelynek küldötteit – mint a későbbiekben látni fogjuk – a legtöbb településen közfelkiáltással választották

---

párttal.” Glavanovics Andrea: *Magyar közéleti személyek angol szemmel 1945-ben*. Lymbus, 10. évf. (2012–2013) 332–333.

* Az MKP-nak így hivatalosan két, valójában Erdei Ferencsel és Molnár Erikkel együtt négy tagja volt a kormányban. A kormányalakítás háttéréről lásd még Gyarmati György: *A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére*. In: Feitl István (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, 1944–1945*. Budapest, 1995. 155–160.

meg. Az új nemzetgyűlés december 22-én választotta meg az ideiglenes kormányt az előre összeállított kormánylista alapján.

Az új, egykamarás törvényhozásban a függetlenségi frontban szövetségre lépett pártok, a szakszervezetek és pártonkívüli képviselők foglaltak helyet. Amint az ország megszűnt hadszíntér lenni, két fordulóban egészítették ki az ideiglenes törvényhozó testületet. Ám a továbbiakban már nem vették igénybe a falusi népgyűlésekre hasonlító fórum közvetítő szerepét, a pártok megegyeztek a további mandátumok elosztásában. Így 1945 áprilisában és júniusában – koalíciós egyeztetéssel történt – képviselői behívásokkal bővítették az Ideiglenes Nemzetgyűlés létszámát. Ezt egészítették ki – pártállásra való tekintet nélkül – nyolc közéleti férfiú beválasztásával a törvényhozásba. Így lett képviselő négy emigrációban élő híresség: Bartók Béla és Vámbéry Rusztem New Yorkból, Bölöni György Párizsból és Károlyi Mihály Londonból; továbbá Illyés Gyula, Szekfű Gyula, Szent-Györgyi Albert és Veres Péter.* Formálisan pártonkívüliként szerepeltek, bár Veres Péterről és Illyés Gyuláról köztudott volt, hogy a Nemzeti Parasztpárt vezetői: előbbi behívásakor már a Nemzeti Parasztpárt korábban megválasztott elnöke, Illyés Gyula pedig a párt országos vezetésének, az intézőbizottságnak tagja.

1. táblázat. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek pártok szerinti megoszlása 1944. december 21-én és a kiegészítések után**

Pártok	Debrecen, 1944. 12. 21.		Budapest, 1945. 04. 2.		Dunántúl, 1945. 06. 24.		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
MKP	71	30,9	26	24	33	20,6	130	26,1
FKGP	55	23,9	16	14,9	51	31,9	122	24,5
SZDP	38	16,5	26	24	33	20,6	97	19,5
NPP	16	6,9	4	3,7	20	12,5	40	8
PDP	12	5,2	6	5,6	3	1,9	21	4,2
Pártonkívüliek	19	8,3	8	7,4	0	0	27	5,4
Szabad Szakszervezetek	19	8,3	22	20,4	20	12,5	61	12,3
Összesen	230	100	108	100	160	100	498	100

* Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke 1945. augusztus 18-án átiratban kérte Gyöngyösi János külügyminisztert, hogy intézkedjen az emigrációban élők hazahívásáról. Egyik érintett sem érkezett meg a szeptemberi ülészsakra, Bartók Béla pedig 1945. szeptember 26-án elhunyt New Yorkban. Megjegyzendő, hogy az INGY 1944. decemberi, debreceni ülészsaka idején még Rákosi Mátyás is a szovjet fővárosban tartózkodott, csak 1945. január végén, a Moszkvából visszatérő fegyverszüneti delegáció vonatával futott be az Ideiglenes Nemzeti Kormány akkori székhelyére.

** Forrás: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja*, 549.

A Szovjetunió szerepe az eseményekben

Az, hogy a Szovjetunióban milyen elképzelések, döntések születtek ebben az időszakban Magyarországra vonatkozóan, nem dokumentálható jól. 1990 után került elő I. M. Majszkij egykori külügyinépbiztos-helyettes 1944 elején készült feljegyzése *A jövődő világ kívánatos alapelveiről* címmel,⁹ amelyet ismert többek között J. V. Sztálin, V. M. Molotov, L. P. Berija és A. I. Mikojan. A tervezet szerint a szovjet külpolitikát a következő alapelvek mentén kell kialakítani: 30–50 évre kontinentális békét kell teremteni Európában és Ázsiában, amely megakadályozza a Szovjetunió biztonságának veszélyeztetését, a Szovjetuniót a háború előtt és alatt szerzett területekkel kell bővíteni, az antifasiszta szövetséget a háború után is fenn kell tartani, a volt ellenséges országok belső berendezkedését pedig demokratikusan kell átalakítani. Majszkij külügyinépbiztos-helyettes még nem tudhatta, hogy a Vörös Hadsereg meddig jut Nyugat-Európában, ennek ellenére országokra lebontott elképzeléseket is megfogalmazott. Magyarországnak nem tulajdonított jelentős szerepet: „A Szovjetunió nem érdekelt erős Magyarország létrehozásában. Ezenkívül Magyarországnak [...] értésére kell adni, hogy a szövetségesek nem felejtették el a jelenlegi háborúban elfoglalt pozícióját. Ezért a Szovjetunió politikájának Magyarországgal kapcsolatban arra kell korlátozódnia, hogy megőrizze a magyar államot, de lehetőség szerint szűkítse területét, a néprajzi elvet szigorúan követve. Azokban az esetekben, ha az adott elv alkalmazásában valamilyen kétség merül fel, a kérdést Magyarország ellenére kell megoldani.¹⁰ [...] Magyarországot, legalábbis a háborút követő első években, nemzetközi elszigeteltségben kell tartani. Magyarországra ugyancsak jóvátételt kell kiróni.¹¹ Az írásról nem tudjuk pontosan, mennyire képviselt hivatalos álláspontot. Tény, hogy a háborút közvetlenül követő szovjet külpolitika lépései összhangban álltak I. M. Majszkij elképzeléseivel.

A moszkvai magyar kommunisták 1944 szeptemberében olyan utasítást kaptak, hogy nem szabad itthon a hatalom megragadására törekedniük, a proletárdiktatúráról pedig nemhogy beszélni, még gondolkodni sem lehet – főként az 1919-es Tanácsköztársaság miatt. A kommunisták ne forradalmárként, hanem antifasiszta demokratákként, minden hazafias erő szövetségeseként jöjjenek elő az illegálisból és az emigrációból. Moszkvából arra kötelezték őket, hogy olyan ideiglenes kormányban vegyenek részt, amelynek elnöke és több tagja a horthysta tábornoki és politikusi karból kerül ki, mert akkor ez volt összhangban a szövetséges nagyhatalmak megegyezésével és politikájával. A magyar kommunistáknak tehát el kellett fogadniuk a folytonosság elvét, amikor együtt kellett működniük korábbi – és későbbi – ellenségeikkel, illetve ellenfeleikkel. Erre azért volt szükség, mert a Szovjetunióknak bizonyítania kellett szövetségesi előtt, hogy nem szovjetizálja az általa megszállt országok politikai intézményrendszerét. Vagy ahogy Rákosi Mátyás, az MKP főtitkára fogalmazott 1945 áprilisában: a Szovjetunióknak igazolnia kellett a világ előtt, hogy a magyar kormány nem kommunista. Ezzel kapcsolatban Gerő Ernő, aki Rákosi Mátyás mellett a másik vezető kommunista politikus volt a moszkvai emigrációból, egy 1956 utáni magánbeszélgetésben arra a kérdésre,

hogy 1945-ben miért hoztak létre koalíciót, a következőket válaszolta: „Sztálin behívatott, s amikor az előszobájában vártam, akkor jött ki tőle De Gaulle, s megtudtam, hogy De Gaulle vezetésével megalakították a francia koalíciót. Nem is kellett Sztálint megkérdezni. Miután Csehszlovákiában is, Franciaországban is ilyen jellegű [nemzeti] bizottságok alakultak, tudtam, hogy nekünk is koalíciót kell csinálni”.¹² (Charles de Gaulle tábornok, az átmeneti francia kormány miniszterelnöke ugyanebben az időben, 1944. december 1. és 10. között tárgyalt Moszkvában.) Ezt megerősíti Gerő Ernőnek az a felszólalása is, amely Pest felszabadulása után, az MKP Központi Vezetőségének 1945. január 23-i ülésén a szovjet taktikáról hangzott el: „A Szovjetunió meg akarta nyerni a diplomáciai csatát Magyarország kérdésében, elérni Magyarország kérdésében a döntő befolyást, meg kellett teremteni az előfeltételeket, amelyek nem lehettek csak katonaiak. [...] olyképpen, ami az angol–amerikaiakat nem ijeszti meg.”¹³ Ugyanekkor Gerő a kommunista párt saját helyzetéről úgy nyilatkozott, hogy a párt tíz-tizenöt éven belül nem számíthat hegemoniára. S az iratokból az is kiderül, hogy az 1944. decemberi tárgyalásokon Sztálin mérsékletre és rugalmasságra intette a moszkvai magyar kommunista vezetőket.¹⁴

Ugyanezt erősíti meg Rákosi Mátyásnak az MKP nagy-budapesti pártaktiváján mondott, a háború utáni külpolitikai helyzetet elemző beszéde. Eszerint Rákosi Mátyás kifejtette, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió második világháború után kötött „nagy kompromisszumának” következtében a magyar kommunistáknak félre kell tenniük forradalmi követeléseiket, és átmenetileg le kell mondaniuk a társadalom szocialista átalakításának vágyáról. Ezért kell nem csupán a polgári erőkkal, de még Horthy tábornokaival is együttműködniük. Rákosi szerint ez az átalakulás hosszú ideig, tíz-tizenöt évig fog tartani. Azt hangsúlyozta, hogy ezen időszakban a kommunista pártnak „lassú, fáradtságos módon, parlamentáris eszközökkel és a tömegek közötti szívós propagandamunkával kell és lehet megszereznie a vezető szerepet”.¹⁵

Arról, hogy a Szovjetunió domináns politikai befolyást kap Magyarországon, a szövetséges nagyhatalmak vezetőinek a háború folyamán folytatott tárgyalásain döntöttek. Az eseményeket az 1944. októberi Sztálin–Churchill-megállapodás befolyásolta. A brit miniszterelnök emlékirataiból ismeretes, hogy az 1944. októberi moszkvai tárgyalásokon informális egyeztetést folytattak a nyugati hatalmak és a Szovjetunió befolyásának mértékéről a délkelet-európai országokban, idesorolva Magyarországot is.¹⁶ A Winston Churchill által „százalékos megállapodásnak” nevezett, 1944. október 9-én született, a háború befejezéséig tartó időszakra szóló politikai felosztásban a Magyarország feletti 50-50 százalékos tervezett befolyást pár nappal később a Szovjetunió javára 80-20 százalékra módosították. „Minthogy Magyarországot a szovjet csapatok veszik ellenőrzésük alá, természetesen nagyobb arányú befolyáshoz kellene jutniuk”¹⁷ – indokolta a brit politikus a módosítás szükségességét. Azonban Sztálinnak is tekintettel kellett lennie a nagyhatalmak 1945. február 11-én Jaltában kiadott közös nyilatkozatára, amely a felszabadított Európáról szólt. Eszerint a gazdasági újjáépítés során a náciizmus és fasizmus utolsó maradványait is meg kell semmisíteni, és minden felszabadított népnek

lehetővé kell tenni, hogy „[...] megválassza azt a kormányformát, amely alatt élni akar, vissza kell állítani mindazoknak a népeknek a szuverén jogait és önkormányzatát, amely népeket ettől a támadó nemzetek erőszakkal megfosztottak [...] a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának”.¹⁸

Az új törvényhozó hatalom elsődleges célkitűzése – az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózata és az elfogadott kormányprogram alapján – a nemzetmentés lett,¹⁹ miközben természetesen az ország demokratizálását is szem előtt tartotta. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány még a jaltai nyilatkozat előtt, 1944. december 28-án hadat üzent Németországnak. Ezzel de facto véglegesen elhatárolta magát a régi rendszertől, és a nemzetközi diplomáciában elfogadott módon kinyilvánította együttműködési szándékát a szövetségesekkel.

A következő lépés a fegyverszüneti egyezmény megkötése volt 1945. január 20-án Moszkvában a Gyöngyösi János külügyminiszter vezette magyar küldöttség, V. M. Molotov szovjet külügyminiszter, W. A. Harriman amerikai nagykövet és A. J. Balfour angol ügyvivő részvételével. A megállapodás a következőkre kötelezte Magyarországot: a számára területi növekedést biztosító, 1938 és 1941 közötti rendelkezéseket érvénytelenítve vonja vissza csapatait és hivatalnokait az 1937. december 31-i határai mögé; állítson fel nyolc hadosztályt, amellyel kapcsolódjon be a Németország elleni harcokba; fizessen összesen 300 millió USA-dollár értékű jóvátételt a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának; oszlassa fel az összes németbarát és fasiszta szervezetet, valamint tiltsa be a szövetségesek elleni propagandát; fogadja el a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB)²⁰ mint a fegyverszüneti szerződés végrehajtását ellenőrző szerv felállítását.

A SZEB a békeszerződés ratifikálásáig (1947. szeptember 15.) működött, tagjai a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok képviselői voltak; mellettük – az őket érintő kérdésekben – jugoszláv és csehszlovák misszió is működött. A többi vesztes országban is létrehozott hasonló testületekben az elnöki jogkör és a döntő szó mindig azé a nagyhatalomé volt, amelynek hadserege az adott legyőzött államot megszállta, illetve onnan a német hadsereget kiverte. Ezen a jogon kapta meg a SZEB elnöki posztját Magyarországon a Szovjetunió. A fegyverszüneti megállapodás értelmében a SZEB utasításainak megfelelően a magyar kormány köteles volt biztosítani a szovjeteknek az ipari és szállítási vállalatok, a posta, a távíró, a távbeszélő és a rádió, az erőművek, a közüzemi vállalatok és berendezések, az üzemanyag- és egyéb raktárak használatát. Továbbá a SZEB jóváhagyására volt szükség pártok alapításához, időszakos vagy egyéb sajtótermékek kiadásához, behozatalához és terjesztéséhez, színházi előadások megrendezéséhez, mozifilmek bemutatásához, az országból történő ki- és az országba beutazások engedélyezéséhez. Am a felsorolt tárgykörökön túl is tájékoztatást igényelhetett a SZEB a magyar kormánytól. Kulcsszerepe volt az elnöknek, K. J. Vorosilov marsallnak, aki 1946 kora nyaráig töltötte be Budapesten ezt a posztot. 1945 februárjától a SZEB-

A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjai, 1946. június

nek angol és amerikai missziói is voltak Magyarországon. Ezeknek elsődleges céljuk az volt, hogy felügyeljék a fegyverszüneti egyezmény feltételeinek teljesítését, továbbá érvényesítsék az amerikai és a brit politikai és gazdasági érdekeket. A fegyverszüneti szerződés szerint Magyarországnak hat év alatt kellett kifizetnie a jóvátételt, mégpedig természetben és világpiaci áron számolva. Ez jelentősen megterhelte a magyar gazdaságot: 1945-ben és 1946-ban a költségvetésben a jóvátétel adta a legnagyobb kiadási tételt.

A szuverenitás fegyverszüneti szerződésben rögzített korlátozása és a szovjet katonai jelenlét ellenére a politikai szereplők úgy érezték, hogy van mozgásterük. Ezt erősítette meg bennük G. M. Puskinnak, a SZEB politikai megbízottjának, későbbi követnek az a beszéde, amelyet Bajcsy-Zsilinszky Endre temetésén 1945. május 27-én mondott el: „Olyan nagy férfiút, amilyen Bajcsy-Zsilinszky Endre volt, csak olyan nép adhatott, amelynek joga van függetlenségre, önállóságra, nemzeti kultúrája felvirágoztatására. Meg vagyok győződve róla, hogy a magyar nép hős harcosának, Bajcsy-Zsilinszky Endrének emlékét nem fogják elhomályosítani a múlt évek. Nevét együtt fogják emlegetni a magyar nép hőseinek, Rákóczinak és Kossuthnak a nevével. Örök dicsőség Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékének!”²¹

A többpártrendszer jellemzői 1945-ben

1945 első hónapjaiban kezdtek kibontakozni a többpárti politikai berendezkedés körvonalai, anélkül hogy a koalíciós kormányzásnak igazán hagyományai lettek volna Magyarországon. Leszámítva a Függetlenségi Párt vezetete, 1906 és 1910 közötti koalíciót és a tiszavirág-életű „keresztény-nemzeti egyesülés” koalícióját 1920 és 1922 között, nem is volt erre politikai gyakorlat. A háború végi „szükségállapot” közepette létrehozott koalíció két alapvető jellemzővel rendelkezett. Az egyik a kifejezett tiltás volt, vagyis a fasiszta jellegű pártokat és szervezeteket feloszlatták 1945 februárjában. A másik sajátosság, hogy csak demokratikus pártok alapítását engedélyezték, a pártalapítást és az egyesületi jogot azonban jogszabállyal nem rendezték, bár a kormány elvi állásfoglalása kimondta a gyülekezés és az egyesülés szabadságát. A gyakorlat ennél sokkal bonyolultabb volt. A pártot alapítani szándékozók számára nyilvánvaló volt, hogy a fegyverszüneti szerződés értelmében a politikai életben való részvételhez a SZEB jóváhagyására van szükség. A koalíciós pártok vezetői – a kommunistáktól a kiscgazdáig – teljesen egyetértettek abban, hogy ne támogassák újabb politikai pártok jelentkezését, inkább igyekeztek azt akadályozni. Attól tartottak, hogy a sok kis párt a demokratikus erők szétforgácsolódásához, társadalmi bázisuk felaprózódásához vezetne. Sőt 1945 májusában határozatot hoztak arról, hogy a Függetlenségi Frontnak a szakszervezeteken kívül csak négy párt a tagja: az SZDP, az MKP, az FKGP és az NPP, ezzel az addig kormányzati képviselettel is rendelkező Polgári Demokrata Pártot de facto kizárták a koalícióból. Arról is döntöttek, hogy elutasítják további pártok felvételét. Ez is közrejátszott abban, hogy kudarcba fulladtak az 1944–1945 fordulóján és 1945 kora őszen két hullámban kibontakozó pártalapítási kísérletek. A pártok többsége azzal, hogy bejelentette megalakulását, esetleg nyilvánosságra hozta programját, be is fejezte tevékenységét. Engedélyezték viszont a Csécsy Imre vezette Magyar Radikális Párt és – hosszas huzavona után – a Barankovics István nevéhez fűződő Demokrata Néppárt működését. Utóbbiak azonban nem voltak hatással a politika formálására az Ideiglenes Nemzetgyűlés időszakában, az engedély számukra azt jelentette, hogy indulhatnak majd a parlamenti választásokon. Így a politikai rendszer sajátos eleme lett a korlátozott többpártrendszer, amelyből nemcsak a fasiszta és szélsőjobboldali pártok maradtak ki, hanem a hagyományos értelemben vett konzervatív jobboldali pártok is. Azok, akik az első pártalakításokból kimaradtak, és a politikai életben később mégis részt akartak venni, valamely meglévő párthoz voltak kénytelenek csatlakozni. Ennek következtében a Függetlenségi Front pártjain belül helyezkedtek el a koalíció hívei és ellenfelei is. Az elkövetkező két év politikai küzdelmeinek sajátossága volt, hogy a legnagyobb politikai harcok a koalíció két legerősebb pártja, az MKP és az FKGP között zajlottak.

A koalíciót mindemellett – számos nézeteltérés ellenére – a közös cél megvalósítása: a fasiszmus megsemmisítése, a háború befejezése, az ország demokratizálásának igénye jellemezte, és kétségbevonhatatlan a pártok együttműködési szándéka. A vitás kérdések

megoldására létrehozta egy szokásjog alapján működő fórumot, a pártközi egyeztető értekezletet, amelyről később lesz szó.

A színre lépő politikai pártok gyökerei valamilyen formában mind visszanyúlta az előző rendszerbe. A pártok vezető személyiségei is szinte kivétel nélkül rendelkeztek politikusi múlttal, nem az új rendszer avatta őket közszereplővé. A háború utáni politikai elit közéleti fellépése többségében a harmincas – néhány esetben a húszas – években kezdődött. Voltak közöttük népszerűbbek, például a korábbi rendszer politikai elitéltjei. Ám igazán vezérnek még saját maguk közül sem fogadtak el, illetve nem jelöltek ki senkit.

Az 1945-ben működési engedélyhez jutó pártok mind szervezeti pártok voltak, aktív belső életet éltek, a többségük országos méretekben szervezkedett.

A KOALÍCIÓ PÁRTJAI

A *Szociáldemokrata Párt* (SZDP) alapítása még a 19. század végére nyúlik vissza, neve akkor Magyarországi Szociáldemokrata Párt volt, amelyet 1939-ben változtattak SZDP-re. Az igazi polgári rétegeket és polgári pártokat erősen nélkülöző országban ez a párt jelentette a demokrácia legfőbb erejét, a második világháború végéig az ország egyik legjelentősebb politikai irányzatának számított. Ugyanakkor alkalmazkodnia is kellett a mindenkori realitáshoz. Miután részt vállalt az 1919-es Tanácsköztársaságban, annak bukása után kénytelen volt mérsékeltebb politikát és stílust alkalmazni, bár mindvégig megmaradt olyan, a munkásrétegekhez kötődő, marxista ideológiai és politikai irányzatnak, amely társadalmi reformok révén, a demokrácia eszközeivel kíván eljutni a szocializmushoz.²² Peyer Károly, akit 1921 és 1944 között a magyar szociáldemokrata mozgalom első számú vezetőjének tekintettek, 1921 decemberében titkos politikai megállapodást kötött Bethlen István miniszterelnökkel (Bethlen–Peyer-paktum), melynek értelmében – a kölcsönös engedményeknek köszönhetően – korlátozott keretek között ismét lehetőség nyílt a párt legális működésére.²³ A párt 1922-ben indult először parlamentképviselő-választásokon. Ettől kezdve az 1944. márciusi német megszállásig legális ellenzéki pártként tevékenykedett. Az SZDP 1943-ban pártszövetséget kötött a kisgazdapárttal; majd a kommunista párttal, a kisgazdapárttal és a Nemzeti Parasztpárttal együtt tagja lett az 1944 májusában megalakított antifasiszta nemzeti tömörülésnek, a Magyar Frontnak.

1945 őszén taglétszáma 350–400 ezer között mozgott. Hagyományai szerint az ipari munkásság és a városi iparosok, kispolgári rétegek jelentették a bázisát, a parasztság körében kevés befolyással rendelkezett. A párt több évtizedes tevékenységével igen nagy befolyásra tett szert a szakszervezeti mozgalomban és a munkásművelődés szervezésében. A pártban, tisztelve a demokratikus hagyományokat, igen sokféle irányzat működött. A második világháború után a párt jobbszárnyán állók 1945 nyarától Peyer Károly köré gyűltek, Kéthly Anna, Szeder Ferenc és Szélig Imre az európai szociáldemokrata mozgalom centrumához tartoztak, míg a baloldalt a kommunistákkal erősen rokonszenvező – velük kezdettől kooperatív – Szakasits Árpád és Marosán György képviselték.

Bán Antal és Kéthly Anna szociáldemokrata politikusok az ülésteremben, 1947

Az 1945 augusztusában tartott kongresszuson meghirdetett „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért!” jelszó tükrözi az SZDP fő stratégiai célkitűzését. A legelőkeltebben harcolt a magyar nacionalizmus ellen – néha már szinte doktriner módon. Következésképpen kiállt amellett, hogy meg kell vizsgálni és fel kell tárnai nem csupán a bukott rendszer, hanem a magyar társadalom és értelmiség háborús felelősségét is. Az SZDP vállalta a folytonosságot saját múltjával, egyúttal teljes szakítást követelt a háború előtti Magyarország szellemével, intézményeivel és hagyományaival. Külpolitikája fő irányelvének a Szovjetunióval való kölcsönös együttműködést tekintette, de bevette programjába az „Európai Egyesült Államok” eszméjét, valamint a nagyhatalmak által támogatott dunai konföderáció megalakítását is.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások után a párt 69 képviselőt küldhetett a parlamentbe.

A *Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt* (FKGP) a 19–20. század fordulójáig visszanyúló előzmények után, 1930-ban alakult meg – akkor ellenzéki pártként. 1945 nyarára jelentős befolyásra tett szert, körülbelül 900 ezer fős tagsággal rendelkezett. Ez a szám önmagában is impozáns, de ha hozzávesszük, hogy a párt társadalmi bázisát jelentő Magyar Parasztszövetségnek gyakorlatilag minden községben volt szervezete, jóval nagyobb befolyást sejtethetünk a párt mögött. (A Parasztszövetség 1941-ben alakult náciellenes célzattal, valamint hogy a gazdátársadalmat közéleti szerepre nevelje. Élén a kisgazdapárt prominens politikusai álltak: Nagy Ferenc volt a Parasztszövetség elnöke, Kovács Béla pedig a főtitkára.) A párt támogatói – a parasztság mellett – elsősorban

a keresztény középrétegekből kerültek ki. Az FKGP helyzetét nehezítette, hogy 1945-től egyre többen léptek be a volt kormánypárt és az egykori konzervatív pártok tagjai közül, ez a korábbi agrárgazda-arculathoz képest az FKGP középosztályi kötődését erősítette. Az előző korszak néhány kisebb polgári-kispolgári pártja is az FKGP-hez csatlakozott: Nagy Vince elnökletével a Kossuth Párt, Dénes István Magyar Földműves és Munkáspártja, valamint a Veér Imre vezette Magyar Köztársaság Párt.

Az évtizedek folyamán a pártban három markáns csoportosulás alakult ki: a bal- és a polgári szárny, valamint a kettő között elhelyezkedő centrum. Közülük a centrum-csoport volt a legerősebb, ez rendelkezett a legnagyobb tömegbefolyással. Élén három parasztpolitikus állt: Nagy Ferenc gazdálkodó, Kovács Béla gazdálkodó és Varga Béla plébános, akik nézeteik és politikai múltjuk miatt nagyon közel álltak egymáshoz. Mögöttük sorakozott fel a gazdatársadalom zöme. Ebben a paraszti centrumban nagyon jelentős szerepet játszottak azok a fiatal – a húszas éveik végén, harmincas éveik elején járó – értelmiségiek, akik a pártvezetés második vonalában fontos pozíciókat töltöttek be; a párton belül „aprószenteknek” hívták őket.* A fiatalok már a háború alatt, de főleg a német megszállás utáni ellenállásban szorosan együttműködtek, és a háborúellenes ifjúsági mozgalom résztvevőjeként a demokrácia, a földreform és az általános titkos választások forradalmi megvalósításáért küzdöttek.

A párt balszárnyának is – amely szorosabban működött együtt a kommunista párttal – több reprezentánsa volt. Közülük a legismertebbek Dobi István és Ortutay Gyula. Mögöttük álltak a szegényparasztság kisgazdapárti hívei és a párt baloldali értelmisége.

A kisgazdapárt polgári szárnya volt talán a legkevésbé egységes: jobb híján itt kereste érdekképviselőit a polgárság, a köztisztviselők és a szabadfoglalkozású értelmiség egy része is. A kommunisták reakciós, horthysta restaurációs célokkal vádolták a pártnak ezt a szárnyát. Kétségkívül akadtak közöttük olyanok is, akik fenntartásokkal figyelték a háború utáni átalakulást, ám vezető és aktív képviselői kipróbált antifasiszták, liberálisok vagy konzervatív demokraták voltak, mint például Auer Pál, Nagy Vince, Pfeiffer Zoltán, Sulyok Dezső és Vásáry István. Mivel múltjuk és jelenük alapján tekintéllyel rendelkeztek a pártban és az országban egyaránt, ezért 1945 után éppen ők lettek a balról jövő heves támadások célpontjai.

A három csoport között igyekezett egyensúlyozni Tildy Zoltán, a párt elnöke. 1945 előtt úgy tűnt, hogy a párton belül a legnagyobb tekintélyt ő övezi. Politikájának fő alapelve a háború után az volt, hogy politikai példaképe, Bethlen Gábor módjára alakítsa az eseményeket. Számára a legfontosabbnak az tűnt, hogy ne irritálják az oroszokat, és ne feszítsék túl a húrt a kommunista párttal sem, mert ha az oroszok látják együttműködési szándékukat, akkor engedékenyebbek lesznek Magyarországgal.

* Közéjük a következők tartoztak: Bognár József, Csicsery-Rónay István, Gyulai László, Hám Tibor, Horváth János, Jaczko Pál, Kiss Sándor, Saláta Kálmán, Szabó Tamás, Vatai László. Valamivel idősebb társaik Arany Bálint és Mistéth Endre voltak. Közöttük megtalálhatjuk a Teleki Pál Munkaközösség és a Szabad Élet Diákmozgalom tagjait.